

Josep PERARNAU I ESPELT

DOCUMENTS I PRECISIONS ENTORN
DE FRANCESC EIXIMENIS (c. 1330-1409)

Amb motiu de la publicació de noves dades sobre Francesc Eiximenis i la seva obra, no sols miraré d'assenyalar la significació que tenen en elles mateixes (primera part), ans encara en relació a algunes de les recents publicacions de tema eiximenià (segona part); en l'apèndix hom pot trobar reproduïts in extenso els nous documents.

PRIMERA PART

1. El rebut de fra Ramon Esperandéu confirma una notícia publicada per l'historiador i bisbe de Sogorb Francesc d'Assís Aguilar, segons la qual durant el pontificat sogorbí d'Ènec de Valtierra (1370-1387) havia fet el primer pas públic el moviment de l'Observança franciscana a Espanya justament amb la formació de la comunitat de l'ermitori de Xelva; el bisbe Aguilar afegeix que el cardenal Pedro de Luna, en virtut dels seus poders de legat apostòlic, concedí al grup la facultat de rebre novicis,¹ oferint-li d'aquesta manera una cobertura jurídica; cal suposar que aquest acte portaria data del temps en què fou reconeguda la seva legació en els regnes de la corona catalano-aragonesa, per tant, entre el 1387 i el 1393.

---

1. [Francesc d'Assís AGUILAR I SERRAT], *Noticias de Segorbe y de su obispado* por un sacerdote de la diócesis. Parte primera, Sogorb 1890, 138, núm. 157; i 164, núm. 167; el 13 de maig de 1390, la cúria papal avinyonesa de Climent VII emanava una butlla a favor del provincial i dels frares de la província d'Aragó facultant-los a fundar dos convents a Manzanera (Terol) i Xelva, sense, però, dir res (cosa d'altra banda adient al *stilus curiae* d'aquell papa) del sentit espiritual de la nova fundació; la butlla es troba en BF VII, 285; un resum en forma de regesta es pot veure en Conrad EUBEL, *Die avignonesische Obedienz der Mendikanten-Orden, sowie der Orden der Mercedarier und Trinitarier zur Zeit des Grossen Schismas* (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte I/II), Paderborn 1900, 74, núm. 614. Vegeu un resum de notícies procedents de fonts diverses en Pedro SANA H UJA, *Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña*, Barcelona 1959, 282. Les sigles utilitzades en aquest estudi ja es troben en articles anteriors; cal afegir-hi ACB = Arxiu de la Catedral de Barcelona.

Ara sabem el nom d'un altre dels membres d'aquella comunitat incipient i innovadora, el del procurador fra Ramon Esperandéu; però el rebut diu quelcom més i, si no m'erro, molt més interessant: que ultra la cobertura jurídica, el cardenal esmentat proporcionà recolzament econòmic a l'aventura dels observants; i que l'ajut cardenalici els fou atorgat «a pregarries de maestre Francesc Eximíniz». Em sembla que no cal insistir en la importància d'aquests extrems, encara més cultural i espiritual que històrica: Pedro de Luna i Francesc Eiximenis es trobaren acomunats en la protecció als primers passos del moviment de l'observança en la província franciscana d'Aragó.² I una dada complementària: entorn del 1390, fra Francesc Eiximenis era una persona que pesava davant Pedro de Luna.

Una darrera observació: tant la cobertura jurídica com l'ajut econòmic tenien un clar objectiu o almenys repercussió política en les lluites d'obediències del Cisma d'Occident: assegurar per a l'obediència avinyonesa uns grups molt qualificats que, en general, tendien a ésser partidaris del papa de Roma, Urbà VI,³ més encara, podem afirmar que l'Observança franciscana que sorgí entorn de València en les darreres dècades del segle XIV i en les primeres del XV —Xelva, Sancti Spiritus de Gilet, Sant Blai de Sogorb⁴— presenta ben visibles dos trets especials, unitàriament explicables: l'obediència avinyonesa i la protecció tant de Francesc Eiximenis com de Pedro de Luna-Benet XIII.⁵

2. El document segon incideix en el tema de la relació dels dos personatges acabats d'esmentar. El mestre hi confessa haver rebut del papa, a

2. Per tant, sembla que no cal esperar el 1413 per assistir als orígens de l'Observança franciscana en la província d'Aragó, cf. Atanasio LÓPEZ, *Fundación del Convento de Segorbe y orígenes de la Observancia en Aragón y Valencia*, dins «Archivo Ibero-Americano», III (1915), 341-349. SANA H U J A, *Historia* (cit. nota anterior), 282 data la primera autorització a Calataiud, 28 d'octubre de 1388; recordem, encara, que fins l'any 1387 Pedro de Luna no pogué actuar com a legat papal; la casa de Xelva, doncs, podia ésser anterior.

3. El cas més conegut és el de fra Pere d'Aragó, oncle de Pere el Cerimoniós; cf. Franz BLIEMETZRIEDER, *Die zwei Minoriten, Prinz Petrus von Aragonien und Kardinal Bertrand Atgerius, zu Beginn des abendländischen Schismas*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», II (1909), 441-446; i Andrés IVARS, *La indiferencia de Pedro IV de Aragón y el Gran Cisma de Occidente (1378-1382)*, dins «Archivo Ibero-Americano», XXIX (1928), 53-68.

4. Aquests són els convents que formen la custòdia autònoma i observant legalitzada per Martí V amb butlla datada a Gallicano el 26 de juliol de 1424; text en BF VII, 615-616.

5. Cf., ultra el nostre document núm. 1 i l'article citat en la nota 2, l'estudi d'Andrés IVARS, *Franciscanismo de la reina de Aragón doña María de Luna (1396-1406)*, dins «Archivo Ibero-Americano», XXXIV (1913), 568-594; XXXVI (1933), 255-281 i 416-432, en particular les pàgines de l'any 1933; butlla fundacional de Sancti Spiritus (16 d'agost de 1407), dins BF VII, 231.

través d'un dels seus més estrictes homes de confiança, Pere Comuel —la relació amb el qual esdevindria tan forta que aquest seria marmessor testamentari d'Eiximenis⁶—, la no menyspreable quantitat de cinquanta florins d'or; cap indicació de causa; més aviat, la precisió que Benet XIII els hauria donat *generose* indica que no hi havia cap raó de justícia que obligués Benet XIII a pagar a Eiximenis un servei estipulat i taxat, però no vol dir o no exclou que el papa no manifestés d'aquesta manera la seva satisfacció per la forma com el mestre havia realitzat algun encàrrec papal; i m'inclinaria a pensar que alguna raó hi devia haver perquè cinquanta florins no es donaven sense raó.

Posat a cercar-la, crec que cal desestimar el darrer dels encàrrecs coneguts, el relatiu a la «croada» de revenja pel sacrilegi contra les hòsties consagrades de Torreblanca, encàrrec datat el primer de març d'aquell mateix any; i crec que cal desestimar aquesta possibilitat d'interpretació, perquè no era un afer personal entre Benet XIII i Francesc Eiximenis i sobretot perquè l'empresa tenia caixa pròpia,⁷ de manera que no era el papa qui n'havia de pagar els serveis i perquè si els cinquanta florins hi haguessin anat destinats, aquest extrem hauria figurat en el rebut, per exemple dient que Eiximenis els rebia amb destí a l'estol de càstig.

Per això, crec que aquells diners poden manifestar la complaença de Benet XIII envers Francesc Eiximenis (una complaença considerable, si l'hem de jutjar per la quantitat que li fa de termòmetre) per les gestions realitzades pel darrer amb motiu del projecte de trasllat de Benet XIII a València en començar les dificultats d'aquest amb la casa de França, projecte que justament Eiximenis fou encarregat de defensar davant el consell de la ciutat;⁸ aquesta és una hipòtesi que té un aspecte personal molt més

6. Cf. Atanasio LÓPEZ, *Datos para la biografía de fr. Francisco Eximenis, patriarca de Jerusalén*, dins «Archivo Ibero-Americano», II (1914), 231.

7. La butlla de Benet XIII convertint l'acció de revenja en croada és datada a Avinyó, 1 de març de 1398 i és publicada in extenso en Franz EHRLE, *Martin de Alpartils Chronica actitatorum temporibus domini Benedicti XIII*. Zum erstenmal veröffentlicht (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte XII), Paderborn 1906, 506-509; regesta en BF VII, 313 i en EUBEL, *Die avignonensishe* (cit. nota 1), 106, núm. 858; les còpies catalanes per als baciners que havien d'assegurar la financiació popular de l'empresa foren publicades per Joan PIÉ, *Autos sacramentals del segle XIV*, dins «Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica de Barcelona», (1893), 673-686 i 726-744, i identificades com a tals per mi en *Notes teològiques* dins *Representació de l'Assumpció de madona santa Maria*, La Selva del Camp (Tarragona), 1980 [22-24]; una visió de conjunt de tot l'afer es troba en A[ndreu] IVARS CARDONA, *Dos Creuades Valenciano-Mallorquines a les Còstes de Barberia, 1397-1399. Estudi documentat*, València 1921, cxxxii+176 pp., el qual també publica les butlles, 39-47.

8. L'acta de la sessió del consell de la ciutat de València, en la qual Eiximenis presentà, sense massa èxit aquesta vegada, el projecte, ha estat publicada per Andrés

clar i es basa en documentació coneguda. A fi d'esmentar totes les que crec possibles, diré que la gratitud papal *podria* ésser deguda a alguna consulta al teòleg en un punt que era en aquells moments molt important per al papa, el de la *via cessionis*, que la casa de França propugnava i a la qual Benet XIII ja tirava i tiraria totes les cosses possibles, una de les quals era la de posseir parers de teòlegs defensant que, almenys en aquelles circumstàncies concretes, el papa no tenia dret a renunciar o que renunciar equivalia a cometre un pecat greu, cosa que, evidentment, ell de cap manera no es podia permetre. Parers teològics en aquest sentit han existit en aquells precisos moments i es conserva almenys el de Nicolau Eimeric, per descomptat defensant allò que interessava a Benet XIII.⁹ ¿Existí un parer per l'estil d'Eiximenis? L'única cosa que puc dir és que, si en alguna altra ocasió fou consultat,¹⁰ en cap no hi havia tanta raó com en aquella. Una variant d'aquesta darrera hipòtesi seria que Benet XIII manifestés amb els 50 florins la seva gratitud pel capteniment de mestre Eiximenis en la o les sessions del consell reial, en les quals fou preparada la resposta de Martí l'Humà a les pretensions franceses de *via cessionis*; les sessions sembla que s'haurien de datar a començaments de febrer de 1398 a Saragossa;¹¹ un punt indubtable és que Pedro de Luna estigué perfectament informat d'allò que cada un dels assistents hi digué; si els cinquanta florins tinguessin relació amb les sessions esmentades, la generositat de Benet XIII ens permetria d'endevinar la del mestre a l'hora de defensar els punts de vista del papa i les seves conveniències d'aquell moment; tinc la impressió que aquesta és la hipòtesi més plausible.

3. El document tercer ens fa saltar de l'alta política als comptes a la menuda. L'interès, però, sembla no decaure. Identificat el prior de Santa Anna de Barcelona amb Berenguer Ribalta,¹² tenim ja el *terminus a quo* i el *terminus ad quem* d'aquests comptes, els quals s'han de col·locar entre el 20 de maig de 1401 (data consignada com a pretèrita en el f. 1^v)¹³ i el 21 de

IVARS, *El escritor fr. Francisco Eximénez en Valencia (1383-1408)*, dins «Archivo Ibero-Americano», XV (1921), 323-324 (10 de març de 1396).

9. Avinyó, Museu Calvet, 321, 33^v-37^v, *Hic est considerandum utrum papa possit papatui renuntiare... Explicite tractatus, quem compilavit de expresso mandato sanctissimi domini nostri pape Benedicti XIII.*

10. Cf. document núm. 5.

11. Cf. els documents publicats per IVARS, *El escritor* (cit. nota 8), 325-326.

12. Josep BAUCCELLS, *Documentació sobre el Cisma d'Occident de l'Arxiu Capitular de Barcelona: Inventari*, Barcelona 1982, núms. 119, 141, 175, 268 i 321.

13. El full, que tal com dic en la presentació del document núm. 3 és doblat formant quatre pàgines, en el f. 1^r o pàgina primera conté unes normes per a la celebració de capítol de l'orde de Sant Joan de Jerusalem, sense títol, amb l'incipit *In prima die concilii, cantata missa Sancti Spiritus, stet dominus prior in choro cum*

juliol de 1404, data en la qual el prior esmentat fou nomenat bisbe de Tarragona (i, per tant, després hom no se li hauria adreçat amb el títol de prior que ja no posseïa). D'altra banda, el fet de posseir de font diversa la notícia que també l'any 1404 era copiat a València un llibre d'Eiximenis intitulat *De vita Christi*¹⁴ permet de pensar amb base objectiva que el primer dels llibres esmentats en la nostra nota és el posteriorment conegut sota el títol de *Vida de Jesucrist*. Per tant, el llibre era acabat, de manera que abans del juliol de 1404 hi havia hagut temps de copiar-lo sencer, de donar la feina per bona i de fer la corresponent liquidació, ultra el temps d'anar i venir la notícia que l'original del llibre ja era enllestit i d'enviar ordre de copiar-lo. ¿Podem deduir de l'anterior conjunt de dades que l'obra d'Eiximenis era acabada abans de començar l'any 1404?

Fora d'això, ens consten els noms dels dos copistes i, sobretot, els preus; sabem el de copiar (comparant les dues anotacions, sembla que s'ha d'entendre de l'estricta treball d'escriure) la *Vida de Jesucrist* (10 lliures) i els d'illuminar i cosir o lligar (concepte en el qual potser no va inclòs el d'encobertar) el *Llibre de les dones* (22 i 18 sous respectivament). Dissortadament, les notícies econòmiques relatives a llibres d'Eiximenis no ens permeten de comparar, car d'una banda sabem que copiar el *Primer del cristià* i portar-lo (evidentment ben embolicat a fi d'evitar possibles danys) de Barcelona a València havia costat vint-i-una lliura, quinze sous i sis diners i de l'altra que el *Regiment de la cosa pública* havia costat set lliures, cinc sous i sis diners, preu que, en aquest darrer cas, incloïa «pergamins, escriure, capletrar e ligar e cubertes», i en el primer almenys «paper toscà

---

prioribus...; en el f. 1° o pàgina segona trobem els deutes del qui presenta els comptes: *Açò dejús scrit deig jo a mosnyer lo prior de Sancta Anna de Barcelona*; en aquesta pàgina de deutes, hi ha una anotació que conté el preu d'un llibre, amb la notícia complementària que aquest era propietat de la Cambra apostòlica: «Ítem, me donà micer Berenguer Stopera, de aquells LX florins e III sous, per los quals li vení una *Biblia* que era de la cambra, los quals jo deig al dit prior...». Aquesta referència a la Cambra potser significa que, quan manca, la relació econòmica del corresponçal amb Berenguer Ribalta és particular; aquesta consideració no em permet d'esmentar la possibilitat que els dos llibres d'Eiximenis fossin destinats a Benet XIII.

14. Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval* II, Barcelona 1921, 405-406, carta justament de Pere d'Artés, el personatge al qual l'obra era dedicada, al rei Martí l'Humà, datada a València 16 de març 1406; d'aquesta lletra es dedueix que durant la darrera estada del rei a València ja havia començat la còpia de l'exemplar per a Martí l'Humà i que la còpia s'havia hagut d'aturar per manca de pergamins; de Daniel GIRONA LLAGOSTERA, *Itinerari del rey en Martí*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari», V (1913-1914), 517 i 541 hom pot deduir-ne que la darrera estada reial a València fou entre el 14 de setembre de 1403 i el 12 de juliol de 1404; altres dades semblen coincidir a fer suposar que pel setembre del 1403 l'exemplar de l'obra ja era acabat i hom en començava de treure còpies.

real»,¹⁵ ultra el treball ja esmentat. Prenent com a base de comparació els 512 folis escrits de l'exemplar complet de la *Vida de Jesucrist* de la Biblioteca de Catalunya 459 i 460 (dinou dels quals són de taula), tindrem que la còpia de dos folis i mig o cinc pàgines costaria un sou; cinc pàgines de les dels dos volums esmentats poden representar el treball d'un dia; això vol dir que, festes comptades, hauria calgut gairebé un any per a copiar sencera l'esmentada obra d'Eiximenis, cosa que ens permet d'afirmar que l'original es devia trobar enllestit almenys en acabar l'estiu de l'any 1403.

4. Tot i que ara la bibliografia eiximeniana desconeixi un *De devotione*, la identificació no sembla difícil, atès que el mestre havia dedicat a l'antic prior de Santa Anna de Barcelona, qui sap si com a estrena per la seva elecció a l'episcopat, el llibre que després ha estat conegut com a *Psalterium laudatorium* i que en un primer moment sembla no haver portat títol particular;¹⁶ per això, Benet XIII en la seva carta s'hi podia referir, i també Pere Regassol en la resposta, amb la denominació genèrica *De devotione*, segurament perquè la notícia que el papa en tenia era la que «mestre Francesc Eiximenis havia escrit i dedicat a Berenguer Ribalta un llibre de devoció»; és possible que, assabentat de l'interès personal de Benet XIII per aquesta obra, Eiximenis la dediqués, un cop difunt l'amic Ribalta, al papa, tal com consta en l'exemplar de la Catedral de València i en un de perdut de la de Vic;¹⁷ recordem que el *Psalterium patriarche Jerosolimitani* formava part dels *Libri qui portantur ubique pro servitio domini nostri pape Benedicti XIII*.¹⁸

Pel que fa als altres quatre llibres esmentats en aquesta carta, dos són tan comuns en les biblioteques eclesiàstiques medievals, que hom els havia considerat indispensables en la de viatge de Benet XIII;¹⁹ l'*Excitatorium mentis* és l'original llatí de l'obra de l'agustinià Bernat Oliver, bisbe suc-

15. Les dues anotacions econòmiques es poden veure en IVARS, *El escritor* (cit. nota 8), *ibid.*, XIX (1923), 367, nota 2 i 372, nota 1.

16. Conserva la dedicatòria a Berenguer Ribalta l'exemplar de Barcelona, Biblioteca de Catalunya 464, f. 57^r; el text ha estat publicat per Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Les obres de fra Francesc Eximeniç (1340?-1409?)*. *Essaig d'una bibliografia*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari», III (1909-1910), 670 i 672, on hom pot constatar la manca de títol específic.

17. La dedicatòria a Benet XIII de l'exemplar de València es troba en l'estudi citat en la nota anterior, 671 i 672; la notícia de l'antic exemplar de Vic en Josep GUDIOL I CUNILL, *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu Episcopal de Vich*, dins «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», VI (1920-1922), 69-70.

18. Anneliese MAIER, *Die Bibliotheca Minor Benediktis XIII. (Petrus de Luna)*, dins «Archivum Historiae Pontificiae», III (1965), 184, núm. 509.

19. *Ibid.*, 161, núm. 111 i 112 i 176, núm. 361 i 362; el lèxic jurídic podia ésser per l'estil del *Repertorium iuris* de Petrus de Prato, del qual hi ha exemplar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Fons Ripoll 20.

cessivament d'Osca, de Barcelona i de Tortosa;²⁰ de la *Forma novitiorum* només recordaré que és l'obra de David d'Augsburg, *De exterioris et interioris hominis compositione ad novitios*, amb edició crítica publicada a Quaracchi (Florència) el 1899, i que en els darrers segles medievals passà com a escrit de Sant Bonaventura, al qual, per exemple és atribuït en l'edició de la traducció castellana feta a Sevilla el 1497, on es mantingué el títol llatí abreujat.²¹ Encara que no suposo que tingui cap interès, diré que tant l'*Excitatorium* com la *Forma* es troben entre els llibres del monestir de Valldigna inventariats el 1434.²²

5. Publico la declaració de mestre Joan Guiard en el procés de Pisa contra Benet XIII perquè torna a associar dos noms que en aquestes pàgines han anat sempre plegats però també a fi que el lector tingui accés a una forma de literatura que ara ens sembla inexplicable. És un fet, de més a més, que en fer aquesta declaració, la notícia de la mort del patriarca de Jerusalem i administrador apostòlic d'Elna, mestre Francesc Eiximenis, no havia arribat encara a Pisa, tot i que la celebració del Concili i la presència dels ambaixadors del rei Martí l'Humà devia assegurar la rapidesa de les informacions.

És cert que cap a finals del segle XIV sembla que esdevé de moda l'interès per l'alquímia i en general per les ciències ocultes, interès que a Catalunya pot presentar l'exemple del rei Joan I. Però la declaració de mestre Joan Guiart, del qual consta, d'altra banda, la presència a Perpinyà durant la celebració del concili de l'obediència de Benet XIII (1408-1409),²³ més que una informació sobre fets concrets fa la impressió d'un capítol d'una llegenda negra. En aquest sentit, l'únic paral·lel històric amb el qual el puc comparar és la versió, segurament interessada, que sis anys més tard, durant l'estiu de 1415, d'altres francesos farien córrer entre el seguici de l'emperador Segimon d'Hongria abans que aquest passés la frontera de Salses camí

20. El títol coincideix amb el que porta l'únic exemplar manuscrit conegut, Escorial b. III. 3, ff. 1-28; cf. Guillermo ANTOLÍN, *Catálogo de los códices latinos de la Real Biblioteca del Escorial I*, Madrid 1910, 166-167; ed. Benigno FERNÁNDEZ, Madrid 1911.

21. Francisco VINDEL, *El arte tipográfico en España durante el siglo XV. Sevilla y Granada*, Madrid 1949, 277-282; cf. notícia d'altres edicions incunables en Ludovicus HAIN, *Repertorium bibliographicum* I/1, Stuttgart-París 1827, nn. 3508-9 i 7257.

22. María Rosa MUÑOZ POMER, *El secuestro de los bienes de Santa María de Valldigna: sus inventarios (1434)*, dins «Saitabi», XXIX (1979), 57, XVIII, núms. 7 i 15; de la *Form(ul)a novitiorum* hi ha còpia manuscrita del segle XV a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, còdex 73, f. 1 ss.

23. Textos del mateix personatge relatius a la seva estada a Perpinyà durant el concili dels anys 1408-1409 han estat editats per Edmundus MARTÈNE i Ursinus DURAND, *Thesaurus novus anecdotarum* II, París 1717, 1426-1428 i per Franz EHRLE, *Martin* (cit. nota 7), 375-396.

de Perpinyà per a les vistes amb Benet XIII i Ferran d'Antequera, «dient que lo sant pare tenia dohents de cavall allí prop per apresonar-lo».²⁴

Malgrat, però, la manca de serietat de les declaracions de Joan Guiart (amb les quals potser es volia fer perdonar el fet que abans hagués estat no sols partidari ans tingut entrada a Benet XIII), alguns punts que hom dona per suposats potser ens poden ajudar a completar els nostres coneixements d'aquells dos homes; una suposició clara és que tots dos eren persones fora del comú, amb capacitats que Joan Guiart només podia explicar per forces extraterrenals, en aquell moment, és clar, demoníaqes; l'altra és que Francesc Eiximenis escrivia a i per a Benet XIII, cosa que també més amunt hem presuposat.

6. La presència d'un exemplar del *Llibre dels àngels* entre els béns de Francesc Formosa no té únicament el sentit de donar una altra dada de la gran difusió de les obres eiximenianes durant el segle xv, ans encara el de fer la constatació, que aquell volum no sembla haver-se conservat, almenys tal com era aleshores, car l'*èxPLICIT* no és el del *Llibre dels àngels* i per aquest detall seria possible d'identificar l'exemplar; prenent com a base les dades recollides per Jaume Massó i Torrents podem afirmar que cap dels volums coneguts a través d'aquelles pàgines no coincideix amb l'exemplar propietat de Francesc Formosa.

7. La petita nota relativa a la còpia d'un exemplar del *Pastorale*, la qual hauria estat acabada abans del 24 d'agost de 1454 només ens certifica, pel que fa a l'obra d'Eiximenis, de l'amplitud de la seva difusió i alhora de l'interès que l'esmentat llibre continuava suscitant també entre nosaltres.²⁵

Sembla, en canvi, molt més interessant des d'altres punts de vista, sobretot si la completem amb una anotació de préstec que precedeix immediatament la nostra;²⁶ les dues notícies ens ofereixen els títols de dues obres

24. Carta de Pere de Falcs a Ferran d'Antequera des de Narbona, 28 d'agost de 1415, publicada en *Acta Concilii Constanciensis*. Dritter Band: *Die drei Päpste und das Konzil. Schriften zur Papstwahl*. Herausgegeben in Verbindung mit J. HOLLNSTEINER und H. HEIMPEL von Heinrich FINKE, Münster 1926, 445; en les informacions datades el 5 de setembre del mateix any, els sembradors de cugula tenen nom: «Francescs», *ibid.* 449 i 450.

25. Vegeu en aquest mateix volum alguna dada sobre l'interès contemporani per aquesta obra a Itàlia, en la meua nota *El manuscrit muniquès del «Pastorale» de Francesc Eiximenis*.

26. Es troba en la mateixa pàgina i diu així: «Ego Bartholomeus Oller, presbiter, confiteor habere librum quendam dictum *De claustro anime*, in quo varia pauca compendia continentur, quem honorabilis dominus Franciscus Solerii dimisit librarie et vos, venerabiles procuratores, michi concessistis.

«Fuit restitutus dictus liber».

presents en la llibreria dels preveres de santa Maria de Vilafranca del Penedès, constituïda entorn de 1430; i ens donen notícia concreta de l'interès pels llibres d'un jove capellà de Vilafranca, el qual després seria canonge de Barcelona i amic de Pere Miquel Carbonell; aquest ens en trametria algunes dades biogràfiques amb la notícia que, en morir nonagenari, Bartomeu Oller legà la seva biblioteca a la llibreria de la seu de Barcelona.²⁷

Les anotacions avui publicades, escrites entre el 1443 i el 1454, confirmen que l'esmentat Oller devia haver nascut abans del 1420, car en les dates esmentades ja consta prevere i, per tant, tenia més de vint-i-cinc anys; ens diuen quelcom dels seus treballs de joventut i de la manera com aprofitava el temps durant l'estada a Vilafranca, extrems desconeguts fins ara, i ens ofereixen dues mostres de la seva calligrafia d'aquells anys.

SEGONA PART

1. En l'anterior primera part el tema predominant és el de les relacions entre Francesc Eiximenis i Pere de Luna, tant abans com després d'ésser papa. És, doncs, natural que seguim amb el mateix tema en començar la segona i que ens preguntem què representaria per a aquesta relació la possibilitat que el *De triplici statu mundi*, recentment publicat,²⁸ fos obra del mestre Francesc Eiximenis.

La resposta ha de venir en gran part de la cronologia. Si, tal com defensava Andreu Ivars, el *De triplici statu mundi* s'hagués de col·locar entorn de l'any 1398,²⁹ a totes les consideracions que farem després caldria afegir-hi aquesta: en un moment en el qual les manifestacions de confiança estricta de Benet XIII envers Eiximenis es multipliquen i àdhuc es tradueixen

27. Marc MAYER, *Un opuscle de Pere Miquel Carbonell a l'Arxiu Capitular de Barcelona*, dins «Favèntia», 1 (1979), 293-305; el text de Pere Miquel CARBONELL, *De origine vitae et obitu magistri Bartholomei Oller presbyteri, necnon de facto Joachim et Anne coniugum instaurato*, és en les pàgs. 301-303.

28. Albert G. HAUF, *El De triplici statu mundi de fr. Francesc Eiximenis*, dins «Estudis Universitaris Catalans», XXIII (1979) (=Miscel·lània a honor de Ramon Aramon i Serra), 265-283; en la pàgina final, nota 74, confonent Sollana amb Solana, dona com a llocs possibles per a la còpia l'any 1473, del text ara publicat, uns pobles de les províncies d'Àvila, Badajoz, Ciudad Real o Albacete, quan podia trobar Sollana entre València i Sueca o Cullera; consta, de més a més, que la tal població mai no ha canviat de nom, car ja figura en el *Libre del repartiment del Regne de València II*. Registro 6 del ACA. [Edició de] Maria Desamparados CABANES PECOURT i Ramon FERRER NAVARRO, Zaragoza 1979, 64.

29. *El terratrèmol de l'any 1396 en València i son regne* dins «Diario de Valencia» de 21 d'abril de 1915; resum de l'article, signat per Lucio M. NÚÑEZ, dins «Archivo Ibero-Americano», III (1915), 479.

en quantitats importants de diners, el mestre només hauria pogut escriure aquell tractat si fos un autèntic traïdor, una persona amb doble cara en el més estricte sentit de la paraula.

L'editor, però, del *De triplici statu mundi* creu que la raó principal que portà el pare Ivars a fixar la seva cronologia no és sòlida,³⁰ sense que, per la seva banda, estableixi una data alternativa. Si m'és llegut de dir el meu parer, crec que Hauf té raó (dit sigui amb el màxim de respecte per a Ivars) i ho crec perquè em sembla que el tractat diu prou bé el temps en què fou escrit, un temps que jo col·locaria entre el final de 1378 i el 1380. La raó és aquesta: la situació del cisma que hom hi contempla és la inicial, de forma que el problema més fort és el de les pretensions dels cardenals a dir l'única o almenys l'última paraula sobre l'afer.³¹ En aquesta línia, crec que la hipòtesi del 1398 s'ha de desestimar per les raons següents: a) l'autor es refereix a Urbà VI de la forma com a l'edat mitjana hom es refereix a les persones vives, sense *quondam ni bone memorie*; ara bé, Urbà VI morí el 15 d'octubre de 1389; b) l'autor es refereix a la versió dels cardenals favorable al segon elegit l'any 1378, Climent VII, com a quelcom que s'esdevé contemporàniament a l'elaboració del seu escrit: «... nunch aliter evangelizant...», de forma que allò que publicaren cinc mesos abans ja és, per a l'autor, pretèrit («predicti cardinales mundo evangelizauerunt»);³² sí, doncs, la segona versió és quelcom de present i en canvi la feta cinc mesos abans és quelcom de pretèrit, em sembla que és prou clar quin és el moment en el qual hom elaborà el *De triplici statu mundi*; això no vol pas dir que pretengui que aquest escrit fou elaborat el mes de setembre de 1378; la proclamació segona dels cardenals es pot considerar quelcom de present en el moment en el qual és proclamada en un lloc i àdhuc durant aquella temporada en la qual la segona proclamació fou novetada ni que fos pel fet de mantenir vives les discussions entorn de la legitimitat dels dos papes, sem-

30. Albert G. HAUF, *El De triplici* (cit. nota 25), 275, nota 40.

31. Justament el del valor de la paraula dels cardenals és el problema bàsic dels primers temps del Cisma d'Occident i per això ocupa el lloc central en el *De moderno ecclesiae schismate* de sant Vicent Ferrer, tal com hom pot comprovar amb els títols dels capítols III i IV de la segona part: *Capitulum tertium, in quo declaratur quod infallibiliter est credendum de papatu bis que modo dicunt domini cardinales; Capitulum quartum, in quo declaratur quod, contra assertionem seu auctoritatem dominorum cardinalium de papatu, nichil potest sufficienter obici seu opponi*, edició d'A[lbano] SORBELLI, dins «Atti e memorie della R. Deputazione di Storia Patria per le Provincie di Romagna», XXIII (1904-1905), 383 i 393 respectivament.

32. Ed. HAUF (cit. nota 25), 278; em sembla que cal remarcar el paral·lisme del *nunc* del *De triplici statu mundi* i el *modo* en el títol del tercer capítol de sant Vicent Ferrer, transcrit en la nota anterior; remarqueu encara: «...si istud scisma per multum tempus duret...» (279); per tant, encara no havia durat gaire.

pre en relació a les dues proclamacions dels cardenals; per això creuria que la composició del tractat que ens ocupa es pot col·locar durant l'any 1379, i àdhuc el 1380; però el fet de no trobar-hi cap referència a la «indiferència» de Pere el Cerimoniós, m'inclinaria a col·locar-lo en el pas de l'any 1378 al 1379.

Si les raons anteriors són indicadores de la cronologia esmentada, tenim que el *De triplici statu mundi* i la primera part o llibre del *Crestià* són contemporanis.³³ Si hom compara l'esquema que el mateix Eiximenis ha col·locat al començament de la seva *obra*³⁴ i la que amb tota facilitat i certesa es dedueix del *De triplici statu mundi*, se li fa difícil d'acceptar que puguin procedir de la mateixa intel·ligència; cap edat del Fill en l'esquema bàsic del *Crestià* i encara menys cap edat de l'Esperit Sant, les quals són cèntriques i essencials en el tractat llatí; més encara, l'únic possible equivalent a l'edat del Fill es troba mig amagat en allò que havia d'ésser el novè llibre de l'obra completa i encara no hi és vist com una de les tres èpoques bàsiques de la història universal humana, ans només com a mitjà personal (la teologia actual en tornaria a dir *sagrament*) de renovació interna accessible a tothom. I sobretot, l'esquema o enfocament bàsic d'història còsmica del petit text llatí deixa el lloc en l'obra d'Eiximenis a una consideració antropològica, la de la formació de l'home cristià. Els dos esquemes corresponen a dos planteigs teològics tan allunyats, que difícilment encaixen.³⁵

33. El tractat de sant Vicent Ferrer és datat ja en el títol: 1380; el *Primer del cristià* té data acceptada per tots els autors que se n'han ocupat: 1379-1381.

34. El pla de conjunt de l'obra es pot veure en Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Les obres* (cit. nota 16), 592; IVARS, *El escritor* (cit. nota 8), XIX (1923), 362-363; Martí de BARCELONA, *Fra Francesc Eiximenis, O. M. (1340?-1409?)*, dins «Estudis Franciscans», XL (1928), 448-449.

35. Remarco que el punt concret en el qual veig incompatibilitat és en la visió de conjunt o en la concepció teològica subjacent als esquemes que vertebreren les dues obres; amb la qual cosa de cap manera no pretenc de negar l'existència d'elements joaquimites esparsos çà i llà en l'obra d'Eiximenis, sobretot en l'anterior al 1391, sobre els quals cal no oblidar les pàgines de Pere BOHIGAS, *Prediccions i profecies en les obres de fra Francesc Eiximenis*, dins «Franciscalia», Barcelona 1928, 23-28 i *Profecies de Merlí. Altres profecies contingudes en manuscrits catalans*, dins «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», VIII (1928-1932), en particular 275-279. Justament la diferència entre la posició d'Eiximenis i la de l'autor del *De triplici statu mundi* enfront de profecies i d'altres elements escatològics rau en el fet que el primer normalment les reporta en tercera persona com a informació sobre allò que hom diu en el seu temps i, a l'extrem, per dir-ho amb paraules de Bohigas, «amb indicis de creure-hi» (33); l'altre autor no sols hi creu i s'hi identifica ans converteix el seu tractat en un resum de tesis joaquimites, que ell afirma de manera indubtable pel fet de veure-les apuntalades «ex dictis prophetarum veteris Legis, apostoli Pauli, ac nonnullorum aliorum, quos nominare non curo...» (HAUF 267); pel que jo puc recordar, Eiximenis no

El fet que l'únic exemplar que ens ha conservat el *De triplici statu mundi* l'atribueixi l'any 1473 a Eiximenis només significa que l'autor —o algú altre— no sols es volgué o el volgué amagar, ans encara volgué posar el seu llibre sota un bon patrocini —i qui sap si crear dificultats al mestre—. L'ambient mental del qual ha nascut el text que ens ocupa no devia considerar excessivament difícil de fer tals atribucions; recordem, només, les obres atribuïdes a Llull, entorn de les quals hom ha anat dubtant a l'hora de dreçar la llista de les obres lullianes autèntiques.³⁶ I no parlo dels tractats d'alquímia, ans d'obres de tipus teològic, tirant a espiritual.

2. En la bibliografia eiximeniana dels darrers temps trobem la tesi segons la qual «no ens sembla massa arriscat, per tant, de relacionar Jaspert d'Examenis i l'escriptor gironí, fra Francesc Examenis, sobretot en considerar que aquest va ordenar-se sot-diacon i diacon a Santa Maria de Sants, als afores de Barcelona, l'any 1352».³⁷ Examenis equivaldria a Examins i a Xamins.

---

afirma mai —i és un detall teològic de moltíssima importància a l'hora de configurar una mentalitat— que una profecia de les joaquimites per ell reportades es basi en l'autoritat dels profetes bíblics o de l'apòstol Pau (de la Bíblia, per tant, paraula de Déu); ben al revés, recordo aquella crítica velada a les que fra Pere d'Aragó féu davant Urbà V, basada justament en el fet que no les pogué demostrar ni per autoritats bíbliques ni per raons convincents.

36. És el cas, per exemple, del *Llibre de «Benedicta tu in mulieribus»*, Galmés, *Obres originals del Il·luminat doctor mestre Ramon Lull X*, Ciutat de Mallorca 1914, 291-359; i no és l'únic.

37. Jill R. WEBSTER, *Notes biogràfiques sobre fra Francesc Examenis, franciscà gironí*, dins «Estudis Universitaris Catalans», XXIV (1980), (= Miscel·lània a honor de Ramon Aramon i Serra II), 598. Recordem, pel que fa a la data d'ordenació esmentada, que ja era coneguda des que la descobrí i publicà Pedro SANAHUJA, *Historia de la seràfica província de Catalunya*, Barcelona 1959, 156; però tot i que l'obra sembli de consulta obligada per a qui vulgui escriure sobre Eiximenis, de fet fou desconeguda, cosa que permeté de seguir descobrint la Mediterrània; i així Miguel de Epalza la tornà a trobar en cercar la d'Anselm Turmeda; en donà notícia en *Nuevas aportaciones a la biografía de fray Anselmo Turmeda (Abdallah al-Tarchumân)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XXXVIII (1965), 107; d'ell la rebé Martí de Riquer àdhuc abans que l'article anterior fos publicat, tal com hom pot veure en *Història de la Literatura catalana II*, Barcelona 1964, 134; depèn de la mateixa font David J. VIERA, *Bibliografia anotada de la vida i obra de Francesc Eiximenis (1340?-1409?)* (Publicacions de la Fundació Salvador Vives i Casajuana LXI), Barcelona 1980, 14-15 i 74; el comú denominador de la línia Epalza-Riquer-Viera rau en el fet que considera, implícitament Epalza i de manera explícita els altres dos autors, l'anotació de l'Arxiu Diocesà de Barcelona, *Ordinationum* 4, f. 3^v com la de l'ordenació sacerdotal d'Eiximenis; en aquest punt, Jill R. Webster ha evitat de caure en l'error *sacerdotal*, però tots accepten com a bona la data de 1352.

Per la meua banda puc afirmar que, si no m'erro, fra Francesc Eiximenis no rebé a Girona cap dels tres ordes majors (sots-diaconat, diaconat, presbiterat) entre el començament de l'any 1333 (en la forma actual de comptar) i el final del 1378; i que

Precisem, primer, la data, car l'ordenació esmentada no fou l'any 1352 sinó el 1351. La raó que obliga a afirmar-ho és la següent: el mateix «sabbato quatuor temporum, intitulata XI kalendas ianuarii, anno Domini Milleesimo Trecentesimo Quinquagesimo secundo» (per tant, deu dies abans del primer de gener de 1352), dia en el qual s'hauria ordenat de sots-diaça i de diaça (o de capellà, segons d'altres) un pretès Francesc Examenis, fou certament ordenat diaça un fra Pere ses Amenyes, «monachus monasterii sancti Laurentii de Monte, Barchinonensis diocesis»;³⁸ quatre folis més avall, entre els ordenats el dia 2 de juny «anno Domini M CCC quinquagesimo secundo» (ara sí que ens trobem en l'any 1352) figura «fr. Petrus de Amenyes, monachus monasterii Sancti Laurentii de Monte, Barchinonensis diocesis».³⁹ Si, doncs, l'anotació del 22 de desembre correspongués a l'any 1352, tindríem el solemne contrasentit que fra Pere ses Amenyes primer hauria estat ordenat capellà i només mig any després diaça. Així, doncs, de la mateixa manera que l'ordenació diaconal d'aquest s'ha de col·locar el 22 de desembre de 1351 també la del pretès Francesc Examenis.

Segon, afirmar que algú rebé sots-diaconat i diaconat en el mateix acte d'ordenació equival a oblidar que era cosa estrictament prohibida: «... duo [ordines] sacri, nullo modo conferantur eadem die uni persone»,⁴⁰ repetia sant Ramon de Penyafort.

I tercer, el 22 de desembre de 1351 no s'ordenà cap fra Francesc Examenis, ni de sots-diaça ni de diaça. S'ordenà de sots-diaça un fra Francesc Eximenis (grafia en l'original: Exjmeis, amb ratlla horitzontal d'abreviatura des de la primera j fins al final de la paraula), el qual sembla ésser franciscà pel fet d'ésser qualificat de «frater» (*fratrem*) i de seguir un Pere Comta, el qual consta explícitament «de ordine fratrum minorum»; aquell mateix dia, i en la mateixa pàgina del registre, consta que rebé l'orde del diaconat un «fratrem Francischum Eximiç (potser seria possible la lectura Eximenç), de ordine fratrum minorum», tercer de quatre franciscans diaques (grafia original: Exjmiç [o Exjmeç?], amb línia d'abreviatura de la *m* fins al final). Afanyem-nos, però, a precisar que l'anotació relativa al sots-diaconat de Comta i d'Eximenis és posterior a la del diaconat dels altres quatre, car fou afegida per mà diversa de la del copista predominant en

---

tampoc no fou ordenat de l'orde menor de l'acolitat a partir del juliol de 1351; aquest és el resultat de l'escorcoll sistemàtic dels volums de l'Arxiu Diocesà de Girona, T 274 i T 275.

38. Arxiu del Bisbat de Barcelona, *Ordinationum* 4, f. 4^r.

39. *Ibid.*, f. 8^r.

40. Sant Ramon de PENYAFORT, *Summa de paenitentia* curantibus Xaverio OCHOA et Aloisio Díez (Universa Bibliotheca Iuris 1/B), Roma 1976, 638, on hi ha les referències a les fonts del *Decretum* i de les *Decretales*.

l'espai que aquest deixà en blanc entre les llistes d'ordenats aquell dia de sots-diaça i de diaça, al capdavant de la primera.⁴¹

41. Arxiu del Bisbat de Barcelona, *Ordinationum* 4, f. 3^v. Tenint en compte tots els elements, tant de fet com de dret, que acabo d'esmentar, em sembla possible de fer la següent hipòtesi explicativa de com anaren els fets, primer en la suposició que les dues anotacions de sots-diaconat i de diaconat es refereixen a la mateixa persona, i després en la suposició contrària.

En el primer cas: 1) hom copià en el registre les llistes d'ordenats a Santa Maria de Sants el 22 de desembre de 1351 d'acord amb les preparades abans de l'ordenació, en les quals, per la raó que sigui, fra Francesc Eiximenis constava com a candidat a diaça; 2) en realitat, en arribar el moment, l'interessat declararia que no era encara sots-diaça i l'autoritat present, basant-se en el permís per a rebre el diaconat i, per tant, en algun principi jurídic com el de *maior pars trahit ad se minorem*, l'ordenaria sots-diaça, i no diaça; 3) un escrivà copiaria en el registre la llista preparada amb anterioritat, i, en adonar-se que hi havia hagut modificació, l'encarregat del registre encomanaria a un altre escrivà d'introduir les modificacions; 4) aquest es limità a afegir els noms no previstos en la llista de sots-diaça i, no adonant-se que almenys un nom també figurava en la dels diaques, no ratllà aquest darrer i així tenim el nom en les dues llistes.

Col·locat en el camp de les possibilitats absolutes, hom podria posar la hipòtesi que l'anotació del sots-diaça Eximenis i la del diaça Eximinç (o Eximenç) no responen a la mateixa persona tot i portar nom i cognom tan acostats. Tal suposició es podria fer forta en el detall que el sots-diaça és certament frare però no és personalment qualificat de franciscà, tot i ésser-ho el seu antecessor en la llista. En tal cas, la identitat entre tal personatge i el polígraf gironí no presentaria cap dubte, si hom té present que el mateix Eiximenis afirma que entrà en l'orde franciscà «a pueritia evocatus» (Cloenda del *Pastorale*, publicada per Jaume Massó i Torrents, *Les obres* [cit. nota 16], 678) i, per tant, molt abans dels vint-i-un anys; si, doncs, aquell sots-diaça no fos franciscà, no seria el gironí Francesc Eiximenis, el qual als seus vint-i-un anys sí que n'era. Sempre en la hipòtesi de duplicitat de persones, si el 22 de desembre de 1351 s'hagués ordenat sots-diaça un franciscà anomenat Francesc Eiximenis i diaça un d'anomenat Francesc Eximinç (o Eximenç), ens podem preguntar si i quin dels dos podria ésser el polígraf; em remeto al paràgraf següent. Però preguntem, encara, sempre en la hipòtesi de la diversitat de persones entre els dos ordenats, completada per la hipòtesi que el sots-diaça no fos franciscà i que per tant no pogués ésser identificat amb l'autor de llibres Francesc Eiximenis, si el diaça s'hi podria identificar. La resposta dependria, almenys en part, de la grafia del cognom, entorn de la qual veuria dues preguntes: primera, si és documentat positivament un franciscà del segle XIV (sobretot de la segona meitat), anomenat Francesc Eiximinç (o Eximenç) i no identificable amb el mestre en teologia; i segona, suposada una resposta negativa a la pregunta anterior, ¿quina és la relació lingüística entre «Eximinç (o Eximenç)» d'una banda, i «Eximenis» o «Eximénez» de l'altra? És fàcilment explicable el desplaçament?

He de confessar que, personalment, em resultaria estranya una ordenació de sots-diaconat en l'anotació de la qual no constés l'adscripció jurídica del qui la rebé, i per això no la puc suposar en el cas del nostre sots-diaça, ans he de partir del pressupòsit que val per a ell la consignada per al seu antecessor; en aquest cas, tots els elements de judici dels quals podem disposar en l'ordenat de sots-diaça i en el mestre Francesc Eiximenis coincidirien: la qualificació de frare, l'adscripció a l'orde franciscà i la grafia

Però el gran problema és que a fi d'acostar Jaspert d'Examenis i Francesc Eiximenis, hom ha de desfigurar el cognom del darrer, transformant-lo en Examenis. Això sol ja demostra que Francesc Eiximenis o Eximenis no encaixa amb Jaspert d'Examenis, i que per tal de fer-lo encaixar hom li ha de desfigurar el nom. I es tracta d'una desfiguració perquè, tant com hom s'atén als documents, ha de reconèixer que tant la multiplicitat dels coneguts com els que van apareixent, desconeguts fins ara, *mai* no presenten la grafia *Examenis* en parlar del personatge que nosaltres identifiquem amb el gran polígraf franciscà i gironí;⁴² per això, mentre hom no pugui aportar documents convincents en els quals el nostre personatge rep una grafia diferent de la que fins ara ens és documentalment coneguda, el canvi de nom no sembla que reposi més que en la pura fantasia; més encara, hem d'afirmar que, si en les grafies conegudes hi ha un element constant aquest és constituït per les tres lletres diguem centrals i que subratllem: *Eximenis*.

«Eximenis», idèntica a la de la carta, segons que sembla autògrafa, publicada per Martí de Riquer (vegeu nota següent). Més encara, veuria un altre detall que encaixa: la grafia del cognom en l'anotació diaconal procediria de la comunicació feta per l'autoritat de l'orde franciscà presentant a l'ordenació un futur diaca, el cognom del qual ell (o potser el *scriptor* de la cúria) simplificà una mica; l'anotació, en canvi, del sots-diaconat, respondria a les dades reals, tant de l'orde que l'interessat havia de rebre com de la grafia del seu cognom, fornides per ell personalment a l'hora de clarificar els punts foscos. El fet que el superior presentés per al diaconat un candidat que encara s'havia d'ordenar sots-diaconat confirmaria que la precisió no era el seu fort.

42. En aquest sentit, em sembla que té una importància particular, ultra la carta autògrafa publicada per Martí de RIQUER, *Història* (cit. nota 37) 139, en la signatura de la qual trobem *eximenis*, la transcripció notarial d'una altra signatura del mestre en el document núm. 2 dels publicats a continuació, en el qual, a fi que no hi pugui haver dubtes, la tercera lletra és grafiada com a i llarga = *exjmenez*; cal suposar que ell sabia quin era el cognom de la seva família; d'un recompte dels documents emanats de la cúria pontifícia, de la reial i de l'escrivania del Consell de la ciutat de València s'arriba a la conclusió que la *i* entre la *x* i la *m* (*exim...*) és tan constant que només he trobat un parell d'excepcions en les quals és substituïda per *e*, mai per *a*; una d'elles és la carta de la duquesa de Girona al canceller de la Universitat de Tolosa de Lenguadoc recomanant-li la promoció acadèmica del futur mestre, del 25 de març de 1374, publicada per Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Documents* (cit. nota 14), 254-255; l'altra és la convocatòria per a la reunió del consell reial que havia de tractar de les propostes franceses per a la solució del Cisma en començar l'any 1398, publicada per IVARS, *El escriptor* (cit. nota 8), XV (1921), 326. Per contra, Jaspert d'Examins (el qual el 31 de març de 1315 ja era totalment feligrès de Barcelona i per tant súbdit del bisbe, tal com hom pot veure en un document que l'afecta molt favorablement de l'Arxiu del Bisbat de Barcelona, *Notularum communium* 3, f. 25^v) no presenta cap vacil·lació pel que fa a la *a* de la segona síl·laba del cognom. Encara crec que cal fer una altra referència; la cúria papal i els homes que s'hi mouen escriuen sempre en llatí el cognom amb forma declinable i en genitiu, *Eximini* (BF VII, 313, núm. 925; 321, núm. 947; 363, núm. 1051 i 364-365, núm. 1056; Martí d'ALPARTIL, *Chronica...* (EHRLE citada en la nota 7), 506 i 173, línia 23; i document núm. 4 dels publicats en l'apèndix

A TALL DE CONCLUSIÓ

La documentació ací publicada, ultra confirmar l'interès que les obres d'Eiximenis suscitaven ja a partir de llur publicació sobretot en ambients de professions liberals, interès que a mitjan segle xv no havia pas decaigut, ens permet de precisar el tema de les relacions de confiança entre Pedro de Luna-Benet XIII i Francesc Eiximenis; el fet, també prou conegut, que l'infant Joan, futur Joan I, el nomenés confessor seu significa que ja abans del 15 de novembre de 1384 el franciscà era home que mereixia plena confiança en els ambients més favorables a l'obediència avinyonesa durant els anys d'indiferència oficial enfront dels dos papes del Cisma d'Occident. I com que, d'altra banda, és difícilment pensable que tal nomenament fos fet sense el consentiment explícit del cardenal legat del papa de l'obediència avinyonesa, Pedro de Luna, als regnes de la Península Ibèrica, hom en deu poder deduir que ja en la data esmentada, Francesc Eiximenis gaudia de la confiança del futur Benet XIII. I aquesta podria ésser la clau de l'amistat entre Eiximenis i sant Vicent Ferrer, tot i les diferències de mentalitat. De quan datava el seu partidisme pro-avinyonès? Heus ací una pregunta que ha de restar oberta fins que noves dades permetin de donar-hi resposta en un sentit o en un altre. Tot fa suposar, però, que el franciscà fou respectuós envers la indiferència del rei Pere (¿fou aquesta la raó que li féu refusar el càrrec de confessor del primogènit?), però entre el 1378 i el 1384 res no sabem de les seves conviccions íntimes en relació a les dues obediències del Cisma d'Occident. Després, el seu partidisme avinyonès seria tan fortament belligerant que el convertiria en un autèntic agent de Pedro de Luna-Benet XIII.

El coneixement de la posició íntima de Francesc Eiximenis durant els sis primers anys del Cisma constituïria un element de judici no menyspreable per a la solució del problema de l'atribució del *De triplici statu mundi*, tractat que em sembla altament inversemblant que hom pugui atribuir a Eiximenis.

Un altre punt que es clarifica és el de la data de la seva naixença: si rebé el sotsdiaconat el 22 de desembre de 1351, cosa prohibida abans dels

---

a aquestes pàgines), quan, si no m'erro, el cognom Examins no es troba mai declinat; i em pregunto si la raó d'aquesta diferència no serà que Eiximenis és una derivació del nom personal *Eiximèn* i en canvi Examins una derivació d'*examen* = *eixam*?

Un detall em permet d'afirmar que els cognoms E(i)ximenis i Examins seguien camins paral·lels i no convergents durant el segle xiv. M'ho fa dir el fet que el dissabte, 19 de maig de 1397 assistí com a testimoni a la donació de la biblioteca d'Arnau de Colomer a l'església de Girona Bernat Examins; la dada consta en l'ADG, C 15 (*Processos*), núm. 44, f. 8°.

vint-i-un anys, Francesc Eiximenis havia d'haver nascut abans del 22 de desembre de 1330; en morir tindria, doncs, un's vuitanta anys.

El fet que no rebés cap orde major a Girona segurament significa que no féu allí els darrers anys d'estudis.

DOCUMENTS

1

1391 març 1. València

ACB, Cisma d'Occident, Documents en paper 120

Fra Ramon Esperandéu, franciscà, procurador dels framenors de l'ermitori de la Vall de Xelva, confessa haver rebut de Gil Sánchez de Montalbán, en tant que procurador i per manament del cardenal Pedro de Luna, dotze florins d'or d'Aragó, que l'esmentat cardenal havia concedit a aquella comunitat a prec de mestre Francesc Eiximenis.

Paper. Sense filigrana. 223 × 120 mm. Quatre sécs del plegat primitiu. Restes de cera negra, del segell original. Dues taques d'humitat afecten el text. Segell recent amb la inscripció ARXIU CAT. BARCELONA / CISMA D'OCCIDENT / DOC. PAPER n.º 120.

Yo, ffrare R[amon] Esperandéu, del orde dels ffrares menors, axí com a procurador dels ffrares menors del hermitori de la Vall de Xelua, atorch e regonech a uós, Mossèn Gil Sánchez de Monte Albo,⁴³ [pabo]rde de Sogorp e canonge de València, axí com a procurador de Mossèn lo cardenal de Luna, que m'auets-dats dotze florins d'or, los quals lo dit Mossèn lo cardenal, a pregàries de mestre Francesch Eximíniz, uos ha manat donar per prouesió dels dits ffrares de Xelva.⁴⁴ Et com axí és lo fet de la veritat, faz-vos aquest present albarà, escrit de ma mà e segellat ab lo meu segell. Quod est actum Valencie, prima die mensis marcii M CCC XC primo.

43. Aquest personatge és molt documentat a València, tal com hom pot veure en Eliás OLMOS I CANALDA, *Inventario de los pergaminos del Archivo Catedral de Valencia*, València 1961, entre la pàg. 397, núm. 3430 (13 de setembre de 1380) i 456, núm. 3964 (codicil testamentari, 16 d'octubre de 1394).

44. Per a temps posteriors, cf. IVARs, *Franciscanismo* (cit. nota 5), 589-592.

1398 juliol 18. València

ACB, Cisma d'Occident, Documents en pergamí 295

Fra Francisc Eiximenis, framenor i mestre en teologia, reconeix davant notari i testimonis haver rebut de Pere Comuel, procurador actuant en nom de Benet XIII, cinquanta florins d'or d'Aragó.

Pergamí. 275×148 mm. Sécs corresponents a cinc plecs verticals i a un d'horitzontal en la part superior. El pergamí és escantonat dues vegades en la seva part superior; la dent més gran ha retallat les dues ff inicials del nom del mestre.

Anotació contemporània al dors: *Apocha L. florenorum firmata per magistrum Ffranciscum Eximénez*. Anotacions posteriors: al recto, amb llapis de començaments del s. xx: *Cisma 5-295* (signatura posteriorment esborrada); al dors, amb lletra del s. xix: *1398 P L, saeculi XIV*.

Reg.: Josep BAUCELLS, *Documentació* (cit. nota 12), núm. 204.

Nouerint universi, quod ego frater Ffranciscus Eximénez, ordinis sancti Francisci, in sacra pagina magister, scienter confiteor et in veritate recognosco vobis, honorabili viro domino Petro Comollis, canonico valentino, sanctissimi domini nostri Benedicti pape XIII procuratori, quod dedistis et solvistis michi, voluntati mee numerando, quinquaginta florenos auri communes de Aragonia, quos dictus sanctissimus dominus noster papa michi cum littera vobis missa iussit generose dare. Et quia rey veritas sic est, renuncio scienter omni excepcioni dicte monete non numerate et a vobis dicto nomine non habite et non recepte racione predicta et doli. In cuius rei testimonium facio vobis fieri per notarium infrascriptum presens apoce instrumentum. Quod est actum Valencie, decima octava mensis iulii anno a nativitate Domini m^o trecentesimo nonagesimo octavo. Sig†num fratris Francisci Eximénez predicti, qui hec concedo et firmo.

Testes huius rey sunt discretus Franciscus Ferri, notarius, civis, et Petrus Pujades, sartor, neophitus, comorans Valencie.

Sig†num mei, Andree Pasquasii, auctoritate regia notarii publici Valencie et per totam terram et dominacionem serenissimi principis domini regis Aragonum, qui predictis interfui, eaque scripsi et clausi loco, die et anno prefixis.

Després de 1401 maig 20. València?

ACB, Cisma d'Occident, Documents en paper 166, f. 2^r

Un personatge desconegut presenta a Berenguer Ribalta, prior de Santa Anna de Barcelona i sots-collector dels drets de la Cambra apostòlica al bisbat de Va-

lència, uns comptes, en els quals consten les despeses de copiar, il·luminar i lligar un o dos llibres de Francesc Eiximenis.

Paper doblat formant quatre pàgines. Filigrana: tres turons dins cercle surmuntat d'antena (turons i cercle, com els de BRIQUET, 11581 —1391—). Superfície de full desplegat: 217×144 mm. Segell recent amb la inscripció ARXIU CAT. BARCELONA / CISMA D'OCCIDENT / DOC. PAPER n.º 166.

Açò dejús scrit me deu mossènyer lo prior de Sancta Anna

.....

Ítem me deu, que doní açè a n Jacme Gil, prevere, per fer-li scriure ací i libre apellat *De Vita Christi*, x lliures.

Ítem me deu més, los quals doní ací ha frare Miquel d'Aroles per pagar ha compliment de scriure lo *Libre de les dones*, xxxviii sous, vi diners; e per il·luminar lo dit libre, xxii sous; e per ligar lo dit libre xviii sous: iiii lliures, viii sous, vi diners.

4

1405 agost 11. Barcelona

ACB, Cisma d'Occident, Documents en paper 957

Pere Regassol comunica a Francesc Climent, tresorer papal de Benet XIII, notícies sobre diners i llibres tramesos a la cúria pontificia i confessa no haver trobat entre els béns relictos del bisbe de Tarassona, l'esmentat Berenguer Ribalta, el llibre De devotione de mestre Francesc Eiximenis, demanat personalment pel papa.

Paper. Filigrana: tres turons i antena. 294×222 mm. Sécs corresponents a dos plec horitzontals i a dos verticals. Segell sota paper de 48×42 mm. Segell recent amb la inscripció ARXIU CAT. BARCELONA / CISMA D'OCCIDENT / DOC. PAPER n.º 957.

Adreça al dors: *Reverendissimo in Christo patri et domino meo metuendissimo, domino Francisco, episcopo Maioricensi et administratori Tirasonensi, domini nostri pape thesaurario.* Anotació autògrafa de Francesc Climent: *Petri Regaçol. Responsio: ultima augusti 1405.* S'ha conservat el segell damunt la lacra que cloïa la lletra i el paper que protegia la lacra.

Reverendissime pater et domine mi metuendissime, omni recomendacione premissa. Vestre reverende paternitati per presentes intimo quod pridie ego affligebar febre quartana, quia terciana conversa est in quartanam; et dominus Franciscus de Blanis⁴⁵ misit eidem dominacioni duas literas cambiorum, unam

45. Sobre Francesc de Blanes hom pot veure les notícies de Jean FAVIER, *Les finances pontificales à l'époque du Grand Schisme d'Occident 1378-1409* (Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome 111), París 1966, 302, 317, 479, 503, 504,

scilicet factam per Andream de Patzi⁴⁶ de duobus mille florenis de Florencia ad rationem xv solidorum pro quolibet, quos complere debet dominationi vestre Franciscus de Bardi;⁴⁷ et aliam factam per Anthonium de Cutxo, de mille quingentis scutis, quos eidem dominationi complere debet Iohanellus de Iohanni; et pro unoquoque ipsorum solvi xvii solidos, v denarios et obolum; quorum mitto dominationi vestre presentibus interclusas secundas litteras; et predicta cambia fuerunt facta de peccuniis subsidii.

Item, reverende pater et domine mi, vi die huius mensis, de mandato domini Francisci de Blanis tradidi domino Dominico Ram,⁴⁸ officiali Cesarauguste, III milia CC LVII scutos et CCC florenos de Florentia, quos emeram ad rationem xv solidorum et unius denarii; de quibus scutis fuerunt ex peccuniis subsidii II milia DCCXLVII scuti; residui dx scuti una cum florenis fuerunt de iuribus camere; de quibus omnibus, una cum aliis cambiis et libris subscriptis, iuxta memoriale ipsorum in presenti intercluso, placeat vestre dominationi mittere mihi quitantiam.

Item, reverende pater et domine, mittó vestre dominationi per presentium latorem, qui vocatur Petrus Ferrarii,⁴⁹ decretorum doctor, quem placeat eidem dominationi habere recomendatum, quatuor libros qui fuerunt domini Tirasonensis,⁵⁰ videlicet *Sumam de virtutibus*, unum librum parvum *De forma novitiorum*, et alium parvum *De proprietatibus rerum*; et alium librum continentem plures questiones iuridicas per a b c; nescio si iste est quem dominatio vestra petit, quia non inveni alium; de aliis duobus, quos dominatio vestra petit, scilicet, super III° *Sententiarum*, unus est, quem fecit beatus Thomas, nescio si istum vultis et sic placeat vobis scribere; de *Excitatorio mentis* non inveni ipsum. Dominus noster mandavit mihi cum sua littera ut mitterem sanctitati sue unum librum intitulatum *De devotione*, editum a magistro Francisco Eximini, quem dominus Franciscus de Blanis nec ego invenire potuimus inter libros dicti domini Tirasonensis; quare, placeat dominationi vestre excusare me cum sua sanctitate.

Bene credo quod dominatio vestra scit quod dominus Guillelmus Carbonell⁵¹ habuit totalem possessionem de sua prebenda et hodie similiter Petrus Pujades

542, 665, 666, 669, 670; seria tres mesos bisbe de Girona (setembre-desembre de 1408); i fins el febrer de 1410, bisbe de Barcelona.

46. Sobre Andrea de' Pazzi, cf. FAVIER, *Les finances* (cit. nota anterior), 493, 494, 501, 503-505, 517, 573; i Josep BAUCCELLS, *Documentació* (cit. nota 12), núm. 565.

47. Sobre Francesco de' Bardi, cf. FAVIER, *Les finances* (cit. nota 41), 494, 503, 518 i 679.

48. Sobre Domingo Ram, cf. FAVIER, loc. cit., 317, 665, 670; BAUCCELLS, loc. cit., núms. 389 i 390; bisbe d'Osca 1410; compromissari per a la sentència de Casp 1412; bisbe de Lleida 1419; arquebisbe de Tarragona 1434; cardenal-bisbe de Porto 1443.

49. Potser és identificable amb el beneficiat de Vilafranca del Penedès, documentat en BAUCCELLS, loc. cit., núms. 508 i 509.

50. Berenguer Ribalta és personatge molt conegut de FAVIER, loc. cit., en particular 501-504; ja sabem que fou bisbe de Tarassona; BAUCCELLS (cit. nota 12).

51. Sobre Guillem Carbonell, cf. FAVIER, loc. cit., 64, 66, 113, 317, 503, 714; BAUCCELLS, loc. cit., núms. 21, 250, 254, 307, 387, 533.

de sua. Et mandet mihi vestra reverenda paternitas queque sibi grata, recomen-
dando me humiliter eidem.

Scriptum Barchinone XI die Augusti per famulum quartanarium et vestre
dominationis servitorem,

Petrum Regassol.⁵²

5

1409 maig 29. Pisa

Vat., Ottob. lat. 2356, ff. 429^v-431^r

Mestre Joan Guiard, arxiprest de la seu de Poitiers, declara en el procés del concili de Pisa contra Benet XIII sobre el segon article de l'enquesta judicial.

Resum i extractes: Sebastián PUIG, *Episcopologio Barcinonense. Pedro de Luna, último papa de Aviñón (1387-1430)*, Barcelona 1920, 211-214. Referència: Charles-Joseph HEFELE i H[enri] LECLERCQ, *Histoire des Conciles d'après les documents originaux VII/I*, París 1916, 31, nota.

f. 430^r Super secundo dictorum articulorum articulo, qui incipit «Item, ut ipse posset per phas et nephas, etc.», interrogatus idem testis quid sibi constaret de contentis in dicto articulo, dixit testis quod communiter dicitur quod ipse Benedictus habet in una boscia parva duos demones inclusos, quos etiam antequam esset papa et a magnis temporibus habuit; et postquam fuit papa, quia deficiebant sibi aliqui demones, ut in magnis et arduis causis et casibus sibi futura prenotificarent et si posset remanere solus in papatu, quos demones habere non poterat nisi haberet unum librum consecratum et claviculam Salomonis, et unum alium librum, qui incipit sic: *Incipit mors anime...*, ipse Benedictus fecit perquiri in Hispaniis et alibi predictos libros et duos reperuit (*sic*) in Hispaniis, quos recordabatur ibidem vidisse dum erat illuc legatus ipse Benedictus, et librum consecratum magni voluminis habuit a sarracenis; quibus libris habitis, quia nesciebat plene modum practicandi, ipse mandavit || et habuit aliquos magicos; et quando ipse audiebat quod essent aliqui magici in aliquo loco, etiam in carceribus, ipse statim mandabat pro eis et ipsos volebat habere et loqui cum eis. Et inter ceteros, ipse habuit unum fratrem minorem, magistrum in theologia, quem nuper fecit Patriarcham Jerosolimitanum, qui dicebat sibi quando erat secum quomodo ipse invocaret demones et quales et quas petitiones faceret; quando non erat secum ipse, mandabat sibi in scriptis et per litteras. Etiam ipse habuit et habet unum alium, qui est in habitu beguini, et habet longam barbam furcatam, qui quasi continue sequitur eum et nunc est cum ipso et ille est magnus magicus et demoniorum invocator; et communiter dicitur, quando videtur ab hominibus: *Ecce, videte illum, qui facit venire demones.*

52. Sobre Pere Regassol, cf. FAVIER, loc. cit., 108, 503; BAUCCELLS, loc. cit., núms. 202, 301, 384.

Etiam habuit unum magnum heremitam, qui faciebat venire deum ventorum, et ille deus ventorum habebat unum socium, qui debebat revelare thesauros absconditos, sed oportebat primo quod unus deus sive demon veniret ad eos, qui erat princeps seditionum; et istis tribus coniunctis, ipse Benedictus debebat tantum facere, quod ipse poneretur et reciperetur in Roma; et cum esset in Roma, ipse debebat facere tantum, quod remaneret solus in papatu. Et istos tres, videlicet || magicos, diversis temporibus vidit ipse testis cum Benedicto, videlicet illum heremitam in Avinione, illum beguinum in Portuvenenis et Perpiniano,⁵³ et illum fratrem minorem patriarcham in Perpiniano. Ac etiam habuit de carceribus auditoris Camere unum hereticum, quia dicebatur quod ipse erat magnus nigromanticus; et etiam habuit et habet continue secum unum divinatorem, fratrem minorem, qui vocatur frater Iohannes Benedicti de Bergerraco, qui aliquotiens vadit in montibus et locis desertis ad habendum revelationes; et ipse testis qui loquitur dicit quod ipse habuit multotiens colloquium et domesticitatem cum ipso fratre Iohanne, etiam in comedendo et bibendo; et, inter cetera, dixit eidem loquenti quod infra breve ipse Benedictus esset in Roma et obtineret contra omnes, si faceret ea que sibi dixerat; et ostendit idem frater Iohannes prefato testi duos libros, in quibus erant multe figure paparum, regum, angelorum, demoniorum, galearum, navigiorum, turrium et aquarum; et dicebat quod Benedictus fugeret ad angulum terre, sed postea insurgeret unus Siculus, qui esset de domo Aragonie, et sublimaretur in Imperatorem et, ipso sublimato, ipse duceret ipsum Benedictum per potentiam in Roma per mare, et ipsum poneret in sedem Petri et postmodum ipse Benedictus coronaret ipsum regem siculum || in imperatorem;⁵⁴ et sic isti ambo totum mundum regerent et in subiectione tenerent. f. 431^r

53. Et Perpiniano *add int lin.*

54. És possible que l'obra a la qual fa referència Joan Guiard sigui una còpia del *Libellus de presenti schismate* atribuïda a un enigmàtic Telesphorus de Cosenza, nom que no passa d'ésser un pseudònim. M'ho fa dir el fet de veure en la làmina publicada com a complement de l'article de Richard SPENCE, *Ms Syracuse University Von Ranke 90 and the Libellus of Telesphorus of Cosenza*, dins «Scriptorium», XXXIII (1979), 271-274, reproducció 27 del final del volum, que la lletra és del tipus usat en la cúria papal d'Avinyó al final del segle XIV i al començament del segle XV; que el text del pretès Telesphorus fa referència clara a Benet XIII: «Rabanus autem, in reuelacione diuina quam habuit de angelico pastore et aliis summis pontificibus, sic dicit: 'Et reuelabitur vnctus a deo, qui habet prenomen monachi (=Benedictus, el monjo per excellència i pare de monjos=Benet XIII) et nomen per litteram P (=Pero de Luna), petram habitans (=Roquer d'Avinyó, lloc on és construït el palau dels papes)...» (línies 16-19 de la làmina esmentada, subratllades, sembla originàriament, al marge); i el fet que la citada pàgina té una escena dibuixada al marge inferior i l'autor de l'article afirma que en tota l'obra són vuit (272). Tot això em porta a preguntar si l'esmentat *Libellus* no és un producte de la propaganda a favor de Benet XIII del temps anterior al 12 de març de 1403 (data en la qual el papa esmentat es fugà del Roquer i ja no hi tornà a viure més), cosa que ens forniria una clau per a interpretar el sentit dels «màgics» actuant prop de Benet XIII: serien en realitat un «ministeri de propaganda» *avant la lettre*.

1441 juny 7. Barcelona

ACB, Notaris, Gabriel
Canyelles, *Llibre de la
marmessoria de Fran-
cesc Formosa*, f. 9^v

Francesc Formosa posseïa en morir un exemplar del Llibre dels àngels de Francesc Eiximenis.

Libres. Los libres devall scrits foren atrobats en la dita heretat.

Primo, un libre appellat *Lo libre dels àngels*, ab cubertes de cuyr negre ab dos tanquadors e v bolles a cascuna part, scrit en paper, lo qual comença en la primera carta *Angelical natura*; e feneix la derrera carta *fos ja de més de liii anys lo dit Jacme*.

1454 agost 24. Vilafranca del Penedès

Vilafranca del Penedès,
Museu del Vi, Arxiu de
la Comunitat, *Libre
dels autes e de les ba-
gues dels aniversaris
(1443)*, foli darrer, ver-
so.

Bartomeu Oller, prevere de Vilafranca del Penedès, restitueix a la llibreria dels preveres de la mateixa parròquia un exemplar del Pastoral de mestre Francesc Eiximenis, que hom li havia prestat per a treure'n còpia.

Ego Bartholomeus Oller, presbiter, confiteor vobis venerabilibus viris dominis procuratoribus habere quendam librum nominatum *Pastorale* magistri Ximéniz, quem michi concessistis ad habendam copiam de eo, pro cuius memoria hanc hic apposui scripturam.

Fuit restitutus dictus liber XXIIIJ augusti anno a nativitate Domini M CCCC L quarto.

POST SCRIPTUM

En el moment que l'article anterior anava a ésser compaginat, m'arriba la recensió de l'obra de David J. Viera, *Bibliografia anotada de la vida i obra de Francesc Eiximenis*, signada per M. J. Peláez i publicada dins «Estu-

dios Franciscanos», 82 (1981), 449-452, en la qual figura aquesta afirmació: «El Eiximenis que fue ordenado el 22 de diciembre de 1352 no es Francesc de Eiximenis el gerundense jurista-teólogo-político, sino otro Francesc Eiximenis diferente» (451); la precedent afirmació es troba en un context en el qual Peláez es manifesta, per diverses consideracions, contrari a col·locar la data del naixement d'Eiximenis l'any 1327 «como han sostenido algunos autores últimamente», i partidari, per contra, del 1340.

Enfront d'aquest presa de posició tan radical, i àdhuc prescindint de la data equivocada del 1352, sembla que cal precisar el següent:

1. L'ordenat de sots-diaça el 22 de desembre de 1351 *pot ésser* el franciscà polígraf gironí, car tot porta a suposar que aquell ordenat era framenor i aleshores les dades objectives encaixen, tal com he indicat en la nota 41, a la qual em remeto, també pel que fa a les altres hipòtesis possibles. Voldria subratllar, però, que la convergència d'indicis apunta clarament en direcció al sots-diaça.

2. Les quatre consideracions que assenyala Peláez a favor del seu punt de vista es redueixen a una: l'edat, en el sentit que si Eiximenis no hagués nascut entorn del 1340 ans tretze anys abans hauria assolit el magisteri (ell en diu doctorat) en teologia i hauria començat d'escriure a una edat molt madura i hauria estat ja molt vell tant en arribar a bisbe com en morir l'any següent. Però prescindint ara del fet que tals raons només tenen el valor que cadascú els hi vulgui donar —les mateixes o potser més fortes es podrien aplicar a Benet XIII i a la seva activitat literària, la qual és fora de tot dubte justament en les dues darreres dècades de la seva vida— una cosa és certa: que en escriure el *Pastorale* (entorn de 1396-1398) i encara amb més raó la *Vida de Jesucrist* (enllestida el 1403), ell mateix es confessa vell i malalt, «infirmus et senex», en el primer cas i demana en el segon comprensió de la seva «vellesa e passions»,⁵⁵ cosa que s'adiu

55. Hom pot veure les paraules transcrites en Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Les obres* (cit. nota 16), 678 i 622 respectivament. Em sembla que cal remarcar el fet que el 1403 Eiximenis patia el mateix mal que entorn de 1396, cosa que porta a pensar que tant la notícia del *Pastorale* com la de la *Vida de Jesucrist* no responen a dues marfugues anecdòtiques ans a un estat habitual ja declarat en la primera data i subsistent en la segona; o dient-ho amb d'altres paraules, ja el 1396 havia arribat a l'edat de sentir-se vell i malalt. Pel que fa a aquesta data, em permeto d'insistir en el fet que la dedicatòria inicial al cardenal de València (denominació aquesta repetida dues vegades en ratlles consecutives), conservada en el volum de Barcelona, Biblioteca de Catalunya 463, f. 1^r i transcrita per MASSÓ I TORRENTS, *ibid.*, 677, només es pot aplicar a Jaume d'Aragó, el qual morí el 1396, car en vida d'Eiximenis no hi hagué altre cardenal de València; tampoc no és possible de pensar en un afegitó del copista, car al final del manuscrit esmentat (f. 189^v) consta l'any en què fou acabat: 1443; tampoc en tal any hi havia hagut a València altre cardenal que el ja esmentat, car Alfons de Borja, el

més a qui volta entorn dels setanta anys (hipòtesi d'haver nascut entorn del 1330) que a qui es trobaria, almenys pel que fa al *Pastorale*, entre els cinquanta-cinc i els seixanta (hipòtesi del naixement entorn del 1340).⁵⁶ Si, doncs, en declarar-se vell, hagués tingut entre els seixanta-cinc i els setanta anys, hauria pogut ésser ordenat sots-diacon el 1351, cosa que encaixa amb l'anotació de l'Arxiu Diocesà de Barcelona.

---

futur Calixte III, només en seria nomenat l'any 1444. Això vol dir que el *Pastorale*, començat en vida de Jaume d'Aragó i potser deixat en ocórrer la seva mort segurament perquè l'autor ja se sentia vell i malalt, fou reprès després de nomenat el successor, Hug de Llupià i Bages.

56. Afegiré que, si hagués nascut entorn del 1340, difícilment s'hauria pogut proclamar vell abans de l'any 1401 —cosa que, tal com sabem, fa en el *Pastorale*—; ho dic perquè en la classificació del temps només es podia considerar vell qui havia passat dels seixanta anys. Ens ho diu sant Vicent Ferrer en el sermó fet a Tortosa el primer de juliol de 1413: «... quinta (*ætas hominis*), virilitas, usque ad LX annos. Sexta, senectus, usque ad LXXX vel nonaginta annos», Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 477, f. 41^v.